

Tal Språkpolitikens dag 2014

Det är nio år sedan de fyra språkpolitiska målen beslutades av riksdagen den 7 december 2005. Snart blir det dags att titta tillbaka på det första decenniet med en nationell språkpolitik. Men i år ska vi uppehålla oss vid 2014, det år som snart är slut.

2014 är faktiskt ett jubileumsår. Det är 15 år sedan, den 2 december 1999, som riksdagen erkände de nationella minoriteterna och vi fick fem nationella minoritetsspråk: finska, meänkieli, romska, samiska och jiddisch.

För de **nationella minoriteterna** kom ett viktigt beslut i år: Kravet på att elever som tillhör någon av de nationella minoriteterna måste ha grundläggande kunskaper i sitt språk för att få läsa det som modersmål i skolan tas bort. De nya reglerna börjar gälla från och med höstterminen 2015.

Detta har varit en viktig fråga. Det har funnits en motsättning mellan språklagen som säger att de nationella minoriteterna ska ha möjlighet att lära sig sina språk och skollagen som krävt förkunskaper. Nu kan även elever som har föräldrar som inte fick lära sig t.ex. finska eller samiska chans att lära sig det. De får en möjlighet att börja om med en ny generation. Åtminstone i teorin – för att lagändringen ska få någon effekt behövs det nämligen fler modersmålslärare. Skolverket genomför i år en utbildning för blivande modersmålslärare i samiska och meänkieli och sedan i höst också i romska. Den här typen av snabbutbildningar är ett exempel på innovativa lösningar som är nödvändiga i frågor där vi har tiden emot oss.

I juni i år släppte Språkrådet en **rapport om skolans modersmålsundervisning**. Vi har tittat på de mål som formulerats för ämnet i kursplanerna över tid men också undersökt föräldrars och elevers syn på modersmålsundervisningen. I samband med att rapporten släpptes publicerade vi också en artikel på DN debatt. Både i rapporten och i artikeln diskuterar vi den klyfta som finns mellan den officiella retoriken om mångfald och mångspråkighet och den utsatta position som modersmålsämnet har i skolan. För att öka ämnets status måste kunskaperna om flerspråkiga barns lärande öka, vilket naturligtvis gäller både för de nationella minoritetsspråken och för andra språk. I artikeln föreslår vi några konkreta åtgärder. Det mest angelägna är, menar vi, att föra in ett flerspråkighetsperspektiv redan i lärarutbildningen, så att alla lärare har det med sig från början. En av fem elever i grundskolan har i dag utländsk bakgrund. Det bör dagens lärare ha en beredskap för.

En annan angelägen fråga är **bristen på statistik över antalet minoritetsspråkstalar** i Sverige, särskilt över de nationella minoriteterna. För vissa minoritetsgrupper är frågan känslig, och det måste vi respektera. Men vi delar Europarådets bedömning att vi behöver tillförlitlig och aktuell kunskap om minoritetsspråkens utbredning. Vi behöver kunna anpassa insatser för revitalisering, dvs. insatser för att språken ska överleva till nästa generation, till den situation

som råder för vart och ett av språken. Metoder för sådana kartläggningar måste naturligtvis utarbetas i nära samarbete med minoritetsgrupperna själva. I år har Sametinget glädjande nog fått regeringens uppdrag att i samråd med institutet börja arbeta med att hitta metoder för att kartlägga de samiska språkens utbredning.

Jag vill också passa på att berätta att Språkrådet i år har fått en **språkvårdare i jiddisch**. Han heter Jean Hessel och har varit på plats sedan i september. Från och med i höst arbetar vi alltså med språkvård och språkrådgivning även för jiddisch.

För **det svenska teckenspråket** har också ett viktigt beslut fattats under 2014. I år blev det nämligen klart att hörande gymnasieelever som väljer svenskt teckenspråk som tillval ska få tillgodoräkna sig meritpoäng för det. Frågan har utretts under en längre tid.

Intresseorganisationer för döva och hörselskadade har drivit på. Meritpoäng, som infördes 2010, innebär att en elev som väljer att läsa en viss kurs, t.ex. i moderna språk, på gymnasiet får lägga extra poäng till sitt slutbetyg. Syftet med systemet är att få fler elever att välja språk. Att svenskt teckenspråk hör till de språk som numera ger meritpoäng är viktigt eftersom det kommer att uppmuntra även hörande elever att välja att lära sig teckenspråk.

Teckenspråken gör landvinningar även i de andra nordiska länderna. Sverige var först med att anställa teckenspråkiga språkvårdare. I dag har vi tre språkvårdare i svenskt teckenspråk. I Finland bereds en ny teckenspråkslag. Sedan tre år tillbaka har Norge en språkvårdare i teckenspråk, och i år var det Danmarks tur. Sedan i år finns alltså en språkvårdare i danskt teckenspråk hos språknämnden i Danmark. Nyheten betraktas av teckenspråkiga i Danmark som ett officiellt erkännande av det danska teckenspråket. Det innebär också att det nordiska teckenspråksnätverk som Språkrådet initierade för drygt två år sedan har kunnat stärkas och få medel från Nordiska Ministerrådet.

Svenskan som språkpolitisk fråga då? Jag har tittat tillbaka på de tal som hållits på Språkpolitikens dag de senaste åren och kunnat konstatera att de flesta språkpolitiska händelser vi valt att uppmärksamma den här dagen har varit kopplade till de nationella minoritetsspråken och det svenska teckenspråket. Det är inte särskilt konstigt att det är så. Det finns en mängd nationella och lokala projekt för revitalisering som är igång i hela landet, och därmed finns det fler projekt att utvärdera och rapportera om som rör de nationella minoritetsspråken. Och det är viktigt att vi gör det.

Men, det är också viktigt att vi riktar strålkastarljuset mot de språkpolitiska mål som rör svenskan. 2014 har ju, minst sagt, varit politikens år. Under 2014 har vi också blivit påmind om att utvecklingen för svenskan som undervisningsspråk, som förvaltningspråk och som fackspråk i högsta grad är språkpolitiska angelägenheter. Därför vill jag nu ägna en lite större plats än vanligt åt svenskan.

I maj genomförde Språkrådet en ny undersökning om **klarspråk** som nästan 400 myndigheter och kommuner besvarade. Undersökningen visade att 60 % av alla myndigheter, kommuner och landsting arbetat med klarspråk under de senaste två åren.

Men undersökningen visade också att få myndigheter utvärderar sitt klarspråksarbete och de kan därför sällan visa på tydliga effekter av arbetet. Bristen på utvärderingar känner vi till sedan tidigare. Effekterna av ett vårdat, enkelt och begripligt språk låter sig inte så lätt fångas. Det behövs fler goda exempel på vilka konkreta resultat klarspråk kan ge.

Under hösten har **det svenska fackspråket** varit omdebatterat. De flesta av er känner säkert till de budgetförslag som lades fram i slutet av oktober. Förslagen innebar att man dels drog tillbaka statsbidraget till svenska språk- och kulturinstitutioner utomlands, dels nästan hela anslaget till Terminologikum TNC. Förslagen har kritiserats hårt från olika håll och regeringen backade snart och meddelade att Medelhavsinstitutet blir kvar. På grund av det minst sagt oklara politiska läget vet vi inte vad som händer med det förslag som rör TNC. Men det är ändå intressant att nämna något om debatten som sådan.

Argumenten för det slojade anslaget har varit att eftersom TNC är ett aktieföretag är det TNC:s intressenter som ska betala för de tjänster de köper. Det låter ju logiskt, om man tänker sig att TNC:s intressenter är privata företag som köper tjänsterna för att bli mer effektiva och därmed gå med större vinst. Men de flesta av TNC:s intressenter är myndigheter, alltså en del av den offentliga sektorn. Det innebär att TNC:s största intressent faktiskt är regeringen själv. Det är trots allt regeringen som fattat beslut om språklagen som säger att myndigheterna ska ta ansvar för fackspråket inom sina områden. Detta för att svenskan ska vara ett komplett språk, där vi inom alla områden – även de smala och specialiserade – kan beskriva och sätta ord på innovationer och nya företeelser.

Vi hoppas att diskussionen som följt på budgetförslagen ska bidra till att uppmärksamma terminologins samhällsnytta. Att den nya regering som kommer så småningom funderar på vilka förutsättningar och beslut som behövs för att skapa en stark terminologisk infrastruktur i allmänhetens tjänst.

Inte bara svenskan som fackspråk har varit aktuell under året. Under 2014 har jag suttit med i en statlig utredning som berört **svenskan som förvaltningspråk**. En fråga som utredningen har att ta ställning till är om engelska ska kunna användas som rättegångsspråk i en viss typ av internationella affärstvister. Motiven för att använda engelska handlar framför allt om att effektivisera rättegångsprocessen och därmed spara pengar. Sverige ska bli ett mer attraktivt land för den här typen av internationella tvister.

Mot detta står dock språklagen som säger att svenska är förvaltningspråk i Sverige och det språk som myndigheterna ska använda. Domstolarna är inte vilka myndigheter som helst. Principen om allmänhetens insyn i domstolarnas verksamhet är en grundsten i en demokrati. Rätten att få följa domstolsprocesser och ta del av allmänna handlingar är så viktig för oss att den är inskriven i grundlagen. Att man också ska få ta del av handlingarna på svenska är något vi kanske ser som självklart.

Utredningen är språklagens svåraste utmaning hittills. Å ena sidan är det rimligt att göra vissa anpassningar så att internationella tvister kan avgöras på svensk mark. Å andra sidan

får sådana anpassningar inte innebära att det försvårar vår möjlighet att följa domstolarnas arbete.

Vilka förslag utredningen landar i återstår att se. Men under arbetets gång har vi kunnat konstatera en lucka i den svenska lagstiftningen. Det händer ju att handlingar lämnas in till domstolar eller andra myndigheter på andra språk än svenska, oftast engelska. Man skulle kunna tro att myndigheterna skulle vara skyldiga att översätta handlingarna till svenska. Så är det dock inte. Det finns ingen lag i Sverige som säger att när du begär ut en allmän handling så ska du kunna läsa den på svenska.

Vad beror det på? Svaret är nog att svenska under så lång tid betraktats som det självklara förvaltnings språket i Sverige. Att myndigheter ser till att viktiga dokument upprättas på svenska har varit så självklart att man inte sett något behov av att formulera det i lag. Den lagstiftningen vi har i dag utgår från ett förhållande där svenska är det självklara, men outtalade, förvaltnings språket. Inte heller språklagen eller dess förarbeten innehåller någon tydlig regel om översättning från andra språk till svenska.

Vad händer då i en alltmer internationaliserad omvärld, när det inte längre är självklart att språket i offentlig sektor alltid är svenska? Ja, man kan fråga sig vad det är som är så farligt med att låta myndigheter i Sverige upprätta dokument på engelska eller låta vittnen tala engelska under en domstolsförhandling? Egentligen inget alls, så länge vi också kan följa myndighetens arbete på svenska.

Att försvara svenskan som förvaltnings språk, eller som fackspråk, handlar inte om att vi i Sverige är rädda för det engelska språket, att vi är emot internationalisering, att vi inte tycker att domstolarna ska få arbeta effektivt eller att vi vill konkurrera ut andra minoritetsspråk. Det handlar om delaktighet. I ett mångspråkigt land som Sverige behöver vi en språklig grund att stå på. **Svenska ska vara den gemensamma grunden**, som gör att vi kan utöva våra rättigheter och delta i samhällslivet.

När de språkpolitiska målen och språklagen kom menade en del att de riskerade att bara få symbolisk betydelse. Den symboliska betydelsen är i och för sig inte så bara, utan nog så viktig. Men språkpolitiken får inte enbart bli en symbol.

För de flesta är det nog enkelt att hålla med om det som står i språklagen och de språkpolitiska målen om svenskan: att myndigheternas språk ska vara svenska, att myndigheterna ska skriva vårdat, enkelt och begripligt och att de ska använda och utveckla sin fackterminologi. Det är kanske först när språklagen ställs mot annan lagstiftning inom andra politikområden, mot en ny lagstiftning som har andra mål för ögonen, vare sig argumenten handlar om effektivisering eller internationalisering, som språkpolitiken prövas på allvar. Vid de tillfällena måste vi flytta fram positionerna. Kanske framför allt gentemot de språkpolitiska mål som handlar om svenskan, där vi stått med sänkt gard. Det gäller att vi som arbetar inom språk- och kultursektorn påminner beslutsfattare om det som tänktes,

utreddes och beslutades om i språklagsutredningen och i den tidigare utredningen Mål i mun.

Och samtidigt som vi gör det, ska vi hålla fast vid revitaliseringen av de nationella minoritetsspråken och bevarandet av det mångspråkiga Sverige. Svenskan ska vara stark som undervisningsspråk, som fackspråk och som förvaltningspråk, men inte på bekostnad av de nationella minoritetsspråken, det svenska teckenspråket och övriga minoritetsspråk. Inte heller på bekostnad av våra goda kunskaper i engelska. I detta ligger utmaningen för framtiden. Vi måste göra både och.

Om ett år summerar vi det första språkpolitiska decenniet. Tills dess nöjer vi oss med att skåla för de första nio åren!

Jennie Spetz, utredare och språkpolitiskt sakkunnig på Språkrådet